

TUMAČENJE *PRVE OPOMENE* SVETOGA FRANJE ASIŠKOG:
»O TIJELU GOSPODNJEM«

Goran DABIĆ, Zagreb

Sažetak

U ovom se radu tumači *Prva opomena* sv. Franje Asiškog koja govori o njegovom shvaćanju i doživljavanju euharistijskog otajstva. On je svojim spisima i životom odgovorio na zloporabe euharistije i krive nauke katara i drugih krivovjeraca naglašavajući svim svojim bićem Kristovu stvarnu prisutnost pod posvećenim prilikama kruha i vina. Autor odmah nakon uvoda donosi tekst kako na hrvatskom tako i na izvornom latinskom jeziku. Rad se sastoji od dva glavna dijela. Prvi dio obrađuje analizu samog teksta i podijeljen je na četiri dijela slijedeći razvoj glavne misli te na osnovi priloga »unde« s kojim započinju ostala tri dijela. Drugi dio je tumačenje sadržaja tog istog teksta, prikazanog u četiri glavne teme, odnosno četiri različita aspekta euharistijskog otajstva koji se međusobno prožimaju.

Ključne riječi: presveto tijelo i krv Gospodnja, vidjeti, vjerovati, euharistija, utjelovljenje, otkupiteljska žrtva, sakrament siromaštva i poniznosti, simbol bratske ljubavi i jedinstva, Kristova stvarna prisutnost.

Uvod

Povijesno razdoblje u kojem je živio sveti Franjo Asiški obilježeno je mnoštvom proturječja i neslaganja s obzirom na samo shvaćanje euharistijskog otajstva. Na području obrednog slavlja euharistije dovoljno je reći da puk ne razumije liturgijski jezik (latinski) te da se pričest svela samo na kler i redovnike, dok se narod pričešćivao jedino u svečanim danima. U to je vrijeme uveden običaj da se za svećenika pripremi okrugla hostija u obliku većeg novca a za puk ista takva samo manjeg oblika; vjernici kod pričesti ne stoje nego kleče, a pričest pod prilikom vina počela se vjernicima uskraćivati u XII. stoljeću¹. Istodobno se pojavljuju i neke nove pučke pobožnosti: štovanje tijela Kristova, relikvijski kultovi, kult svetih zaštitnika itd. Zbog tako rijetkog pričešćivanja vjernika na euharistijskim slavljinama, IV. lateranski sabor (1215.) donio je crkvenu zapovijed godišnje uskr-

¹ Usp. T. J. ŠAGI-BUNIĆ, *Euharistija u životu Crkve kroz povijest*, KS, Zagreb, 1984., str. 78–82.

sne pričesti.² Isti sabor u 18. i 19. poglavlju svojih odredaba zahtijeva čistoću liturgijskog posuda i ruha te nalaže da se posvećeni kruh drži pod ključem. Naime, mnogi su se zadovoljavali gledanjem hostije kod pretvorbe, pa bi prelazili iz jedne crkve u drugu. Ovom gledanju posvećene hostije pridavao se praznovjerni učinak; smatralo se to važnijim od pričesti.³

Na doktrinalnom području postoji puno oprečnosti među različitim teološkim školama što je izazvalo dogmatsku krizu koja je u XI. stoljeću urodila Berengarom iz Toursa († 1088.), jednim od prvih nijekatelja Kristove stvarne prisutnosti u euharistiji, zbog čega je na sinodi u Rimu održanoj 1059. godine morao potpisati poseban obrazac vjerovanja u euharistiju.⁴

Rasprostranjenost katarskog heretičkog pokreta koji se u zapadnom kršćanskom svijetu javljao pod raznim nazivima (albigenzi, patareni, valdenzi, bogumili, bosanski krstjani), priznavajući od sakramenata samo neku vrstu duhovnog krštenja, unosila je velik nemir i razjedinjenost među pukom i klerom te dovodila do vjerskih zabluda, krivovjerja i mnogih zloporaba. Tako se znalo događati da su Gospodinovo tijelo i krv padali na pod; svete prilike ponekad su se čvale po sobama ili u vrtnom drvetu. Dok su neki svećenici nosili Presveto bolesnicima, znali su odlaziti i u krčmu. Pričešćivali su javne grješnike a odbijali one dostojne. Neki su slavili misu u stanju javnih grijeha. Za misu se znalo upotrebljavati i patvoreno vino. U kalež bi ulijevali više vode nego vina. Udomljivali bi po crkvama krčme ili bi se u njima prikazivale nedolične drame.⁵ Pored svih ovih zloporaba vjernici su misu doživljavali kao »tremendum mysterium«, strašno otajstvo pred kojim treba drhtati i kojeg se može samo izdaleka promatrati. Sve je ovo udaljavalo vjernike od pričesti i istinskog shvaćanja samog sakramenta euharistije.

Teološki govor o euharistiji sveo se na teologiju Kristove prisutnosti, zaneamarujući povijesno-spasenjsku i crkvenu dimenziju euharistije. Zbog toga je liturgijski obred ponajprije usmjeren na čin posvećenja i pobožnosti posvećenoj hostiji, odnosno euharistijskom kultu. U nastojanju da se dadne što jasniji odgovor kao reakcija na sve raširenije heretičke utjecaje onog vremena, teologija se oblikuje odveć jednostrano, gubeći duhovno i biblijsko nadahnuće.

Sva ova teološka previranja i krivovjerne najezde ne samo da nisu uspjele ometi sveca iz Asiza, nego su naprotiv još više učvrstile njegovu vjeru u euharistijsko otajstvo koja mu je pomogla da ovaj uzvišeni sakrament doživi na jedinstven način, ističući u svom životu i spisima njegove najistinskije i najvrjednije aspekte.

² Usp. H. DENZINGER – P. HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i čudoređu*, UPT, Đakovo, 2002., 812, str. 299.

³ Usp. K. ESSER, »Missarum Sacramenta«, u: *Temi spirituali*, Milano, ²1973., str. 238–240.

⁴ Usp. H. DENZINGER – P. HÜNERMANN, *nav. dj.*, 690, str. 192.

⁵ Usp. K. ESSER, *nav. dj.*, str. 264–265.

Prikaz teksta

Tekst na latinskom:

¹Dicit Dominus Iesus discipulis suis: *Ego sum via, veritas et vita; nemo venit ad Patrem nisi per me.* ²Si cognosceretis me, et Patrem meum utique cognosceretis; et amodo cognoscetis eum et vidistis eum. ³Dicit ei Philippus: Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. ⁴Dicit ei Iesus: Tanto tempore vobiscum sum et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem (Ioan 14, 6-9) meum. ⁵Pater lucem habitat inaccessibilem (cfr. 1 Tim 6, 16), et spiritus est Deus (Ioan 4, 24), et Deum nemo vidit umquam (Ioan 1, 18). ⁶Ideo nonnisi in spiritu videri potest, quia spiritus est qui vivificat; caro non prodest quidquam. ⁷Sed nec filius in eo, quod aequalis est Patri, videtur ab aliquo aliter quam Pater, aliter quam Spiritus Sanctus.

⁸Unde omnes qui viderunt Dominum Iesum secundum humanitatem et non viderunt et crediderunt secundum spiritum et divinitatem, ipsum esse verum Filium Dei, damnati sunt; ⁹ita et modo omnes qui vident sacramentum, quod sanctificatur per verba Domini super altare per manum sacerdotis in forma panis et vini, et non vident et credunt secundum spiritum et divinitatem, quod sit veraciter sanctissimum corpus et sanguis Domini nostri Iesu Christi damnati sunt, ¹⁰ipso altissimo attestante, qui ait: Hoc est corpus meum et sanguis meus novi testamenti [qui pro multis effundetur] et: ¹¹Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, habet vitam aeternam.

Tekst na hrvatskom:

¹Gospodin Isus veli svojim učenicima: *Ja sam put, istina i život: nitko ne dolazi Ocu osim po meni.* ²*Da ste upoznali mene, i Oca biste moga upoznali; odsada ga i poznajete i vidjeli ste ga.* ³*Kaže mu Filip: Gospodine, pokaži nam Oca i dosta nam je!* ⁴*Isus će mu: Filipe, toliko sam vremena s vama i još me ne poznaješ? Tko je vidio mene, vidio je i Oca* (Iv 14, 6–9). ⁵*Otac prebiva u nepristupačnu svjetlu* (1 Tim 1, 16) i *Bog je duh* (Iv 4, 24) i *Boga nikada nitko ne vidje* (Iv 1, 18). ⁶Budući da je Bog duh, može se samo duhom vidjeti, jer *duh je onaj koji oživljuje; tijelo ne koristi ništa* (Iv 6, 63). ⁷Ni Sina međutim, kad je riječ o onom po čemu je jednak Ocu, ne može nitko vidjeti drukčije nego Oca, drukčije nego Duha Svetoga.

⁸Stoga su osuđeni svi koji su vidjeli Gospodina Isusa Krista kao čovjeka, a nisu ga gledali i vjerovali po duhu i božanstvu kao pravog Sina Božjega. ⁹Isto su tako i sada osuđeni svi oni koji vide sakrament što se Gospodinovim riječima posvećuje po rukama svećenika na oltaru pod prilikama kruha i vina, a ne gledaju i ne vjeruju po duhu i božanstvu da je to uistinu presveto tijelo i krv Gospodina našega Isusa Krista, prema svjedočanstvu samoga Svevišnjega koji kaže: ¹⁰*Ovo je tijelo moje i moja krv novoga Saveza koja se za mnoge prolijeva* (Mk 14, 22.24) i: ¹¹*Tko blaguje tijelo moje i pije krv moju ima život vječni* (Iv 6, 54).

¹²Unde spiritus Domini, qui habitat in fidelibus suis, ille est qui recipit sanctissimum corpus et sanguinem Domini. ¹³Omnes alii, qui non habent de eodem spiritu et praesumunt recipere eum, iudicium sibi manducant et bibunt.

¹⁴Unde: Filii hominum, usquequo gravi corde? ¹⁵Ut quid non cognoscitis veritatem et creditis in Filium Dei? ¹⁶Ecce, quotidie humiliat se, sicut quando a regalibus sedibus venit in uterum Virginis; ¹⁷quotidie venit ad nos ipse humilis apparens; ¹⁸quotidie descendit de sinu Patris super altare in manibus sacerdotis. ¹⁹Et sicut sanctis apostolis in vera carne, ita et modo se nobis ostendit in sacro pane. ²⁰Et sicut ipsi intuitu carnis suae tantum eius carnem videbant, sed ipsum Deum esse credebant oculis spiritualibus contemplantes; ²¹sic et nos videntes panem et vinum oculis corporeis videamus et credamus firmiter, eius sanctissimum corpus et sanguinem vivum esse et verum. ²²Et tali modo semper est Dominus cum fidelibus suis, sicut ipse dicit: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consumptionem saeculi.*⁶

¹²Stoga presveto tijelo i krv Gospodnju prima onaj koji posjeduje duh Gospodnji što prebiva u svojim vjericima. ¹³Svi drugi koji nemaju toga duha a usuđuju se primiti ga, *osudu sebi jedu i piju* (1 Kor 11, 29).

¹⁴Prema tome, *sinovi čovječji, dokle će vam srca ostati tvrda?* (Ps 4, 3). ¹⁵Zašto ne upoznate istinu i ne vjerujete u Sina Božjega? (Iv 9, 35). ¹⁶Evo, danomice se ponizuje, kao kad je sišao s *kraljevskih prijestolja* (Mudr 18, 35) u krilo Djevice; ¹⁷danomice dolazi k nama u poniznu obličju; ¹⁸danomice silazi iz *krila Očeva* (Iv 1, 18) na oltar po svećenikovim rukama. ¹⁹I kao što se svetim apostolima pokazao u pravom tijelu, tako se i sada nama pokazuje u svetom kruhu. ²⁰I kao što su oni svojim tjelesnim pogledom vidjeli samo njegovo tijelo, ali su, promatrajući duhovnim očima, vjerovali da je on Bog; ²¹tako i mi, gledajući tjelesnim očima kruh i vino, gledamo i čvrsto vjerujemo da je tu živo i istinito njegovo presveto tijelo i krv. ²²Na taj je način Bog nazočan među svojim vjericima stalno, kako sam kaže: *Evo, ja sam s vama u sve dane — do svršetka svijeta* (Mt 28, 20).⁷

⁶ Tekst je uzet iz: K. ESSER, *Gli scritti di S. Francesco d'Assisi*, Nuova edizione critica e versione italiana, Messaggero, Padova, 1982., str. 124–125.

⁷ Tekst je uzet iz: *Spisi sv. Oca Franje i sv. Majke Klare, Asižana*, Symposium, Split, 2001., str. 39–40.

Autentičnost

Prva opomena sv. Franje jest najopsežnija, najbogatija te je kao takva vjerojatno služila kao uvod u sve ostale opomene. Problematika njezine vjerodostojnosti vezana je uglavnom uz njezin odnos s djelom *Tractatus de Corpore Domini* koje je smješteno u *Patrologiju Latinu* kao jedno od djela sv. Bernarda. Međutim, dok se *Tractatus de Corpora Domini* nalazi samo u jednom rukopisu iz XIV. st. i usto još kao pseudonim, u slučaju *Prve opomene* imamo dugu rukopisnu tradiciju koja taj tekst pripisuje sv. Franji Asiškome.⁸ Tome u prilog treba dodati i zapažanje profesora Pozzia u predavanju na kongresu »Verba Domini mei«, održanom na Papinskom sveučilištu Antonianum u Rimu od 10. do 12. travnja 2002. On je analizirao *Prvu opomenu* u kontekstu svoga predavanja pod naslovom »Le tecniche di citazioni negli scritti di Francesco«, u kojem je istaknuo kako je *Prva opomena* sastavljena na temelju tekstualne logičnosti gdje je glagol *video* (vidjeti) prepoznatljiva riječ vodi-lja te se nalazi kako u početnom tako i u završnom dijelu *Prve opomene*. Posljednja studijska proučavanja u vezi vjerodostojnosti *Prve opomene* dokazala su njezinu autentičnost u smislu da se sv. Franji pripisuje da je prikupio sve *Opomene*.⁹

Terminološka analiza

Sv. Franjo govoreći o euharistiji u *Prvoj opomeni* rabi izraz ***sanctissimum corpus et sanguis Domini*** (*presveto tijelo i krv Gospodnja*). Taj termin dolazi u tekstu tri puta (rr. 9.12.21), dok se izraz ***pane sacro*** (*posvećeni kruh*) (r. 19) rabi samo jednom. Samo se jednom rabi vrlo složen teološki izraz ***sacramentum, quod sanctificatur per verba Domini super altare per manum sacerdotis in forma panis et vini*** (*sakrament, što se Gospodinovim riječima posvećuje po rukama svećenika na oltaru pod prilikama kruha i vina*) (r. 9). Tim se izrazom zasigurno htjela potvrditi pravovjernost službenom nauku Katoličke crkve o sakramentu euharistije a da ga se ne ponavlja svaki puta kad se govori o euharistiji.

Kao što se odmah može zamijetiti, terminologija sv. Franje koju upotrebljava za Kristovu sakramentalnu prisutnost u euharistiji jest vrlo »arhaična«¹⁰ pa se u tom

⁸ Dovoljno je spomenuti kodeks 338 iz XIII. st., koji se nalazi u Gradskoj biblioteci u Asizu.

⁹ Usp. G. MICCOLI, *Francesco d'Assisi. Realtà e memoria di un'esperienza cristiana*, Einaudi, Torino, 1991., str. 56–57; P. MESSA, *Le fonti patristiche negli scritti di Francesco d'Assisi*, Porziuncola, Assisi, 1999., str. 275.

¹⁰ Da Franjo nije teolog koji bi teološki razvijao misli o euharistiji, nego vjernik koji prihvaća službeni nauk Crkve o euharistiji i ponire cijelim svojim bićem u dubinu ovog otajstva vjere, vidljivo je i u ostalim njegovim arhaičnim izrazima koje je rabio govoreći i na drugim mjestima o sakramentu euharistije: umjesto izraza »consecrare« (pretvoriti) rabi »sanctificare« (posvetiti); umjesto skolastičkog izraza »species« (prilike), koristi stari oblik »forma« (oblik); umjesto skolastičkog pojma »forma«, rabi izraz »verbum« (riječ); za njega su izrazi »mysterium« (otajstvo)

smislu nadovezuje na patrističku i monašku tradiciju. Svrha te terminologije jest sigurnost u potpunoj pravovjernosti katoličkoj vjeri s obzirom na sakrament euharistije budući da je u to vrijeme bio prisutan velik utjecaj raznih heretika koji su se svojim naukom o euharistiji razlikovali upravo u glavnoj biti od službenog nauka Crkve.

Posebno se ponavlja izraz *sanctissimum corpus et sanguis Domini* (*presveto tijelo i krv Gospodnja*) koji je u tom kontekstu od velikog značenja jer se svojim isticanjem Kristove tjelesne prisutnosti u euharistiji izravno suprotstavlja katarima koji su upravo odbijali priznati Kristovu stvarnu prisutnost pod prilikama kruha i vina. Da je taj izraz bio od posebnog značenja i imao posebnu svrhu potvrđuje i činjenica da se u gotovo svim Franjinim spisima u kojima želi nešto reći o euharistiji nalazi upravo taj terminološki izričaj: *Corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi* (*RegNB XX,5; EpFid I 1,4; 2,2; EpFid II 23; 63*); *Sanctissimum corpus et sanguinem suum* (*Test 10*); *Sanctissima mysteria* (*Test 11; EpCler I i II 4*); *Sanctissimo corpore et sanguine Domini nostri Iesu Christi* (*Adm XXVI,3; EpOrd 12*); *Sanctissimi corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi* (*EpFid II 33*); *Sanctissimum corpus et sanctissimum sanguinem Domini nostri Iesu Christi* (*EpRect 6*); *Sacrificatur corpus et sanguis Domini nostri* (*EpCler I i II 5*); *Sanctissimum corpus Domini nostri Iesu Christi* (*EpCler I i II 11; EpCust I,4*); *Sanctissimum corpus et sanguis Domini* (*EpCust I,6–7*); *Sanctissimum corpus et sanguis Domini nostri Iesu Christi* (*EpCler I i II 1; EpCust I,2*); *Sanctissimi corporis et sanguinis Domini nostri Iesu Christi* (*EpOrd 14*).

Tekstualna analiza

Nakon govora o vjerodostojnosti *Prve opomene* te kratke terminološke analize, slijedi prikaz tekstualne analize tog zasigurno Franjinog spisa podijeljenog u četiri kratka dijela. Već na prvi pogled čitatelju odmah postaje jasno da se spis ne ističe toliko sustavnim promišljanjem velikog mislioca ili profesora teologije, nego je to daleko više izlaganje jednog iskrenog i postojanog vjernika o svojoj vjeri koji Božju Riječ shvaća prije svega kao duh i život.

Pojedini autori misle da je sv. Franjo upravo imao namjeru izložiti svoje vjersko shvaćanje, ili bolje reći, doživljavanje sakramenta euharistije u *Prvoj opomeni*. Tako se, prema N. Nguyen-Van-Khanhu, iz ovog spisa daje zaključiti kako je za sv. Franju »euharistija produženje objaviteljskog utjelovljenja«¹¹, dok G. Miccoli u *Prvoj opomeni* vidi »privilegirani vrijednosni primjer, u punom smislu riječi, logike i značenja temeljnih Isusovih čina: utjelovljenja, prinosa, muke i smrti«¹².

i »sacramentum« (sakrament) sinonimi. Usp. K. ESSER, »Missarum sacramenta«, u: *Temi spirituali*, Milano, ²1973., str. 234, bilj. 4.

¹¹ N. NGUYEN-VAN-KHANH, *Gesù Cristo nel pensiero di san Francesco*, Messaggero, Padova, 1989., str. 225.

¹² G. MICCOLI, *nav. dj.*, str. 57.

Sam tekst *Prve opomene* možemo podijeliti na četiri dijela: prvi dio – redci 1–7; drugi dio – redci 8–11; treći dio – redci 12–13; četvrti dio – redci 14–22. Takva podjela teksta napravljena je kako na osnovi sadržaja, nastojeći slijediti razvoj glavne misli, tako i na temelju priloga *unde* (stoga) kojim, nakon početnih sedam redaka koji spadaju u prvi dio teksta, započinju ostala tri dijela. Tako u ovoj podjeli prilog *unde* označava prijelaz sljedećem misaonom obrazlaganju da na osnovi već rečenog proizlazi ono što će se reći.

Analizirajući tekst u njegovoj cjelini, može se uočiti kako u njemu posebno mjesto zauzima glagol *videre* (vidjeti). On se nalazi u početnom i završnom dijelu teksta: *et vidistis eum* – i vidjeli ste ga (r. 2), *qui videt me* – tko je vidio mene, *videt et Patrem* – vidio je i Oca (r. 4), *vidit umquam* – nikada ne vidje (r. 5), *videri potest* – može se vidjeti (r. 6), *videtur ab aliquo* – ne može nitko vidjeti (r. 7), *viderunt Dominum* – vidjeli Gospodina (r. 8), *vident sacramentum* – vide sakrament (r. 9), *tantum eius carnem videbant* – vidjeli samo njegovo tijelo (r. 20), *videntes panem* – gledajući kruh; *videamus et credeamus* – gledamo i vjerujemo (r. 21). Dakle, kao što je uočljivo, glagol *videre* ima ulogu glavnog vodiča u tekstu. Ta je uloga vezana uz njegovu dvostruku akciju: subjekta koji gleda i objekta koji se nudi pogledu. Riječ je o dinamičnom procesu spoznaje Kristove tjelesne prisutnosti u euharistiji koji ide od fizičkog pokazivanja i tjelesnog gledanja do promatranja duhovnim očima i vjerovanja. Smisao jest punina zajedništva koja se ostvaruje stalnom Božjom prisutnošću među svojim vjernicima.

Prvi dio: redci 1–7

Prvih pet redaka *Prve opomene* sastavljeno je gotovo u potpunosti od biblijskih citata (Iv 14, 6–9; 1 Tim 6, 16; Iv 4, 24; 1, 18), osobito iz Ivanova evanđelja koje je kao polazna točka za meditativno produbljivanje. Budući da je i u mnogim drugim *Opomenama* sličan početak, može se zaključiti da je riječ o prepoznatljivom Franjinu stilu: tekst počinje potpunim ili djelomičnim biblijskim citatom da bi odmah nakon toga bio nadopunjen osobnim razmišljanjem. Sami citati imaju uvodnu biblijsku formulu: *Dixit Dominus discipulis suis (Veli Gospodin svojim učenicima)*. Na taj način zapravo Isusove riječi postaju Franjine riječi. Analizirajući tekst prvog dijela zamjećuju se dvije ključne riječi kojima započinje razvoj tematike, odnosno Kristove tjelesne prisutnosti u euharistiji. To su imenica *spiritus* (duh) i glagol *videre* (vidjeti) koje se najviše ponavljaju u tekstu.

Taj prvi dio odiše Franjinom spoznajom i vjerom u Presveto Trojstvo. Glavna misao vodilja jest pitanje kako vidjeti Boga Oca koji prebiva u nepristupačnom svjetlu.¹³ Odgovor se čini vrlo jednostavnim: da bi se vidio Otac dovoljno je doći

¹³ Usp. Th. MATURA, *Franjo na drugi način. Poruka njegovih spisa*, Brat Franjo/Teovizija, Zagreb, 2003., str. 89.

do Sina. No, odmah nakon toga Franjo kaže da se ni Sin ne može vidjeti u onome u čemu je jednak Ocu. Da bi izašao iz ove oprečne tvrdnje, Franjo nudi odgovor da je Boga moguće vidjeti samo »u Duhu«. Ono što je također važno uočiti jest da se Franjo ne bavi nikakvom filozofskom spoznajom Boga ni općenito religioznom spoznajom, nego je za njega temeljna stvar kršćanska Objava. Upravo zato vidjeti Boga započinje gledanjem Isusa, odnosno događajem u kojem je Bog postao vidljivim, po utjelovljenju svoga Sina. Time postaje jasno da je ovdje riječ o izričito kršćanskoj perspektivi Božje spoznaje gdje sam Bog govori, kako i započinje sama *Prva opomena* (»Veli Gospodin ...«).

Drugi dio: redci 8–11

Dok je u prvom dijelu glavna misao vodilja glagol *vidjeti*, drugi dio jest njegov tematski nastavak, ali s jednom bitnom nadopunom: od samog gledanja prelazi se na *vidjeti i vjerovati*. Znači i dalje se sve događa u prostoru gledanja, međutim sada to gledanje dobiva na svojoj kvaliteti okarakteriziranoj riječima: *po duhu i božanstvu*.¹⁴ I dok je prvi dio bio posvećen Trojstvu, drugi dio jest razmišljanje o mogućnosti kako doprijeti do Kristova otajstva prisutnog u dvostrukoj prilici: povijesnoj i sakramentalnoj. Kao što je Isusova povijesno-zemaljska prisutnost bila istodobno »ljudskost«, odnosno »pravo tijelo« koje se dalo uočiti tjelesnim očima, ali također i »božanstvo pravog Sina Božjega« koje je moglo biti zamijećeno samo očima vjere; to isto vrijedi onda i za Kristovu sakramentalnu prisutnost u euharistiji. Dok se sakramentalni obred i posvećene tvari kruha i vina bez problema daju zamijetiti tjelesnim osjetilima, odnosno mogu se vidjeti, njihova prava stvarnost – »presveto tijelo i krv Gospodina našega Isusa Krista« može se vidjeti samo očima vjere. Dakle, za tjelesnu spoznaju uporabljen je glagol *vidjeti* dok je za duhovnu uz glagol *vidjeti* nadodan i glagol *vjerovati*, aludirajući zapravo da je tjelesna spoznaja nepotpuna a duhovna potpuna, jer se događa *u duhu*. Kao što je nekoć od Isusovih suvremenika bilo zahtijevano napraviti prijelaz od »vidjeti ga kao čovjeka« do »vidjeti i vjerovati po duhu i božanstvu«, isti prijelaz zahtijeva se danas od vjernika koji slave euharistiju, da gledajući posvećene prilike kruha i vina vide i vjeruju da je tu riječ o nečemu posve drugome i puno većem. Iako je u ovom Franjinom paralelizmu posrijedi različita terminologija (jedno je Isusova povijesna prisutnost a drugo njegova sakramentalna prisutnost), gotovo je u potpunosti identičan prijelaz od *vidjeti* do *vidjeti i vjerovati*, koji je primijenjen u oba slučaja.¹⁵

¹⁴ Usp. C. VAIANI, *Vedere e credere. L'esperienza cristiana di Francesco d'Assisi*, Milano, 2000., str. 27.

¹⁵ »Zamjećujemo paralelizam koji je postavljen kako između Isusovih i naših suvremenika tako i između Isusova fizičkog tijela, kakvo se pokazivalo nekoć njegovim suvremenicima i njegova euharistijskog tijela, koje se danas uprisutnjuje 'na oltaru po svećenikovim rukama, pod prilikom

Treći dio: redci 12–13

Iako najkraći, budući da se sastoji od samo dva retka, ovaj treći dio jest najvažniji jer je on vrhunac razvojnog puta u Franjinom razmišljanju o procesu spoznaje Kristova otajstva prisutnog u euharistiji. On nam zapravo daje odgovor na pitanje kako se događa iskustveno spoznajni prijelaz od *vidjeti k vidjeti i vjerovati*. Prema Franji taj prijelaz događa se jedino i samo djelovanjem Duha Gospodnjega koji prebiva u svojim vjernicima. Koliko je za Franju važno naglasiti da tu nije posrijedi ljudska sposobnost nego čista akcija Duha Božjega, vidljivo je iz latinskog teksta: »Unde spiritus Domini, qui habitat in fidelibus suis, ille est qui recipit sanctissimum corpus et sanguinem Domini« (r. 12). Za razliku od hrvatskog prijevoda, po kojem slijedi da »presveto tijelo i krv Gospodnju prima onaj koji posjeduje duh Gospodnji što prebiva u svojim vjernicima« (r. 12), prema latinskom izvorniku jest »*duh Gospodnji*, koji prebiva u svojim vjernicima, *onaj koji prima presveto tijelo i krv Gospodnju*«. Prethodno naglašavajući da je Gospodina moguće vidjeti jedino duhovnim očima, kako što se tiče njegove povijesne prisutnosti tako i danas sakramentalne, Franjo izrazom da sâm »duh Gospodnji« jest »onaj koji prima« Krista u euharistiji ne samo potvrđuje da je jedino zahvaljujući Duhu Svetomu moguć i uspješan taj nužno potrebni prijelaz od *vidjeti k vidjeti i vjerovati*, nego i oštro upozorava, pozivajući se na sv. Pavla (1 Kor 11, 29), da nema drugoga puta, jer »svi drugi koji nemaju toga duha a usuđuju se primiti ga, *osudu sebi jedu i piju*«. Dakle, ono najvažnije u procesu spoznaje Kristova otajstva i njegove realne prisutnosti u euharistiji pod prilikama kruha i vina prema sv. Franji jest moguće jedino zahvaljujući ulozi i djelovanju Duha Svetoga, jer »budući da je Bog duh, može se samo duhom vidjeti« (r. 6). Drugim riječima, onaj u kome je prisutan Duh Sveti ne zaustavlja se samo na tjelesnoj spoznaji, po ljudskosti, nego nastoji doći do punine istine i prave stvarnosti vođen Duhom Gospodnjim koji u nama izvodi i htjeti i djelovati. Na taj način vjernik koji slavi euharistiju prepoznaje u posvećenim prilikama kruha i vina pravo tijelo i krv Kristovu i time postiže spasenje.

Četvrti dio: redci 14–22

Četvrti dio jest pouka kojoj je cilj potvrditi sve ono do sada rečeno, koristeći sličnu terminologiju i osvrćući se ponovno na dvostruko Kristovo stanje: povijesno i sakramentalno. Stoga je struktura *Prve opomene* na taj način uređena da joj je glavna misao prvo pripremljena, zatim dobro produbljena te na kraju još jednom tekstualno potvrđena. U ovom posljednjem dijelu teksta također postoji

kruha i vina': iako su pojmovi ove jednakosti različiti, u potpunosti je identičan prijelaz od glagola *vidjeti* k izrazu *vidjeti i vjerovati*, što se odnosi na oba slučaja; upravo je taj prijelaz objekt Franjine pozornosti«; C. VAIANI, *nav. dj.*, str. 29.

još jedan poseban prijelaz u smislu naslovnika, odnosno prvo se obraća osobama u drugom licu množine, a zatim u prvom licu jednine. Sam tekst započinje citatom iz psalma (Ps 4, 3) i pozivom na vjerovanje u Isusa Sina Božjega. I ovdje je prisutan paralelizam. Međutim, dok je u drugom dijelu taj paralelizam bio više općenit: Isus – suvremenici, euharistija – vjernici (rr. 8–9), u ovom dijelu on biva konkretniji u smislu osoba na koje se odnosi: Isus – apostoli, euharistija – mi: «I kao što se svetim apostolima pokazao u pravom tijelu, tako se i sada nama pokazuje u svetom kruhu» (r. 19).

Ono što Franjo posebno želi istaknuti u ovom posljednjem dijelu *Prve opomene* jest Kristova poniznost po prisutnosti u sakramentu euharistije i zajedno s tim daljnje produbljenje i potvrda važnosti prijelaza od *vidjeti k vidjeti i vjerovati*. Franjo prije svega promatra Kristovu euharistijsku prisutnost u obliku Isusova čina neprestane poniznosti: »Danomice dolazi k nama u poniznom obličju« (r. 17) stavljaajući je u direktni odnos s Isusovim utjelovljenjem: »Evo, danomice se ponizuje, kao kad je sišao s kraljevskih prijestolja u krilo Djevice« (r. 16). U tom smislu može se reći da je za njega način Kristove euharistijske prisutnosti u skladu s otačkom linijom, kao nastavak Isusova objaviteljskog utjelovljenja.¹⁶

Posljednja rečenica *Prve opomene* koju kao potvrda nadopunjuje evandeoski citat: »Na taj je način Bog nazočan među svojim vjernicima stalno, kako sam kaže: *Evo, ja sam s vama u sve dane — do svršetka svijeta*« (r. 22), zasigurno se u ovom kontekstu odnosi na euharistijsku prisutnost po kojoj je Krist neprestano nazočan među svojim vjernicima, ali morala bi se odnositi i na vjeru po kojoj Krist biva dostupan svakom čovjeku.

Na kraju ove tekstualne analize može se zaključiti da su za Franju euharistija i vjera dvije nerazdvojive stvarnosti: po euharistiji Krist nam omogućuje svoju trajnu prisutnost snagom svoga obećanja danog apostolima na Posljednjoj večeri: »Ovo činite meni na spomen« (Lk 22, 19). Ta Kristova euharistijska prisutnost spoznaje se samo duhovnim očima, odnosno mora biti prihvaćena osobnom vjeron kao ljudskim odgovorom na Božju ljubav koja nam se nudi pod prilikama kruha i vina. Na taj način Krist biva neprestano prisutan među svojim *do svršetka svijeta* (Mt 28, 20). Dakle, završna etapa cijeloga hoda ove *Prve opomene* jest stalno i savršeno zajedništvo s uskrslim Gospodinom.

Tumačenje sadržaja

Na osnovi prethodne analize ključnih pojmova i analize samoga teksta *Prve opomene* sv. Franje proizlaze četiri glavne teme, odnosno četiri različita aspekta

¹⁶ »Bog koji izabire biti ponižen po činu utjelovljenja jednako se ponižava uprisutnjujući se u euharistiji, tako da posvećeni kruh postaje ne samo po svojoj biti nego i po svojoj prilici produženje objaviteljskog utjelovljenja«; C. VAIANI, *nav. dj.*, str. 37.

euharistijske prisutnosti u liturgijskom slavljenju koji se međusobno prožimaju: euharistija i utjelovljenje; euharistija i otkupiteljska žrtva; euharistija – sakrament »siromaštva« i poniznosti; euharistija – simbol bratske ljubavi i jedinstva.

Euharistija i utjelovljenje

Prvi i najistaknutiji aspekt Kristove euharistijske prisutnosti u misnom slavlju prema *Prvoj opomeni sv. Franje* jest viđenje euharistije kao produžetka samog čina Isusova utjelovljenja, koji se dogodio jednom u povijesti, i po kojem je Sin Božji uzevši ljudsku narav postao i na vidljiv način prisutan i dostupan svima onima koji ga traže. Taj isti Isus koji je svojim uskrsnućem ušao u nebesku slavu, biva sada prisutan u euharistiji pod prilikama kruha i vina snagom svoje zapovijedi »Ovo činite meni na spomen« (Lk 22, 19) i obećanja »Ja sam s vama u sve dane do svršetka svijeta« (Mt 28, 20). I kao što je svojim rođenjem i zemaljskim životom objavio nevidljivo Očevu lice darivajući se ljudima u Duhu i bivajući prepoznat pogledom vjere, nastavlja sada svoju prisutnost među ljudima po kojoj neprestano objavljuje Očevu ljubav, nudeći se duhovnim očima, pod euharistijskim prilikama kruha i vina. Tu dvostruku prisutnost Kristova objaviteljskog otajstva Franjo nam predočuje na poseban način svojim paralelizmom: »Stoga su osuđeni svi koji su vidjeli Gospodina Isusa Krista kao čovjeka, a nisu ga gledali i vjerovali po duhu i božanstvu kao pravog Sina Božjega. Isto su tako i sada osuđeni svi oni koji vide sakrament što se Gospodinovim riječima posvećuje po svećeničkim rukama na oltaru pod prilikama kruha i vina, a ne gledaju i ne vjeruju po duhu i božanstvu da je to uistinu presveto tijelo i krv Gospodina našega Isusa Krista, prema svjedočanstvu samoga Svevišnjega koji kaže: *Ovo je tijelo moje i moja krv novoga Saveza koja se za mnoge proljeva i: Tko blaguje tijelo moje i pije krv moju ima život vječni*« (rr. 8–11).

Nakon što je pokazao da je u euharistiji uistinu prisutan onaj isti Isus koji se jednom u povijesti objavio svojim utjelovljenjem u ljudskom obličju, Franjo ide korak dalje i govori o samom načinu Kristove prisutnosti u euharistiji: »I kao što se svetim apostolima pokazao u pravom tijelu, tako se i sada nama pokazuje u svetom kruhu« (r. 19). Dakle, i u ovom se slučaju Franjo koristi metodom paralelizma: »pravo tijelo – sveti kruh«, želeći istaknuti da nije riječ o analogiji nego o jednakosti. Drugim riječima, Franjo vjeruje, ili uzevši njegov način govora, vidi očima vjere Kristovu *tjelesnu* prisutnost u euharistiji, iako na drukčiji način od apostola. Koliko je svecu bilo stalo naglasiti povezanost i bliskost euharistijskog otajstva i misterija utjelovljenja, toliko mu je na osobit način bilo važno neprestano upućivati na Isusovu tjelesnu prisutnost u euharistiji.

To nam na vrlo očit način svjedoče i Franjine tzv. *euharistijske* jaslice. Naime, u njegovim živim jaslicama koje je dao napraviti 1223. godine na Badnju noć u Grecciu nedostaju statue ljudskih likova, jer za Franju jaslice postaju pokretni

oltar na kojem se slavi euharistija. Takvim shvaćanjem simbolike jaslaca zapravo nam želi reći kako nam euharistija nudi mogućnost gledanja Gospodina ne samo očima vjere nego i tjelesnim očima. Tako još jednom potvrđuje na vrlo plastičan način intimni odnos između utjelovljenja, odnosno Isusova rođenja u Betlehemu i njegova silaska na oltar u euharistijskoj žrtvi. Dakle, prema Franji jasno slijedi da se slavljenjem svete mise Božić neprestano uprisutnjuje kako u životu Crkve tako i u povijesti svijeta.

Euharistija i otkupiteljska žrtva

Iz *Prve opomene* sv. Franje proizlazi da je euharistija uprisutnjenje pashalne žrtve koja se dogodila jednom zauvijek. Ili, ako bismo to htjeli izreći na Franjin način, rekli bismo da je »sakrament tijela Kristova«, sakrament njegove muke i smrti, sakrament Kristove žrtve u kojemu sve to postaje za nas stvarnost, nazočnost za naše sudjelovanje i sudioništvo. Prema Franji spasenje ili propast čovjeka upravo ovisi o vjeri u Kristovu spasenjsku žrtvu kako je to i sam Gospodin potvrdio: »*Ovo je tijelo moje!*« (Mt 26, 26) ... »*Ovo je krv moja, krv Saveza koja se za mnoge proljeva na otpuštenje grijeha*« (Mt 26, 28); »*Tko blaguje tijelo moje i pije krv moju ima život vječni*« (Iv 6, 54). Euharistijskom žrtvom ne samo da se hrani istinita vjera, nego je ona i zalog naše nade. Ovdje se proljeva Gospodinova krv, krv Novoga saveza. Tu se neprestano obnavlja novi i vječni Savez između Boga i njegova naroda. Zato svaki onaj koji sudjeluje u ovom sakramentu ima život vječni. On prima, kako moli Crkva, »zalag buduće slave«¹⁷.

Misao o euharistiji kao Kristovoj žrtvi Franjo je kasnije posebno razradio u *Drugom pismu vjernicima*: »Volja Očeva bila je da njegov blagoslovljeni i slavni Sin, koji nam je dan i koji je za nas bio rođen, samoga sebe prinese na žrtveniku križa po vlastitoj krvi kao žrtvu i žrtveni prinos; ne za sebe, po kojemu je sve postalo (usp. Iv 1, 3), nego za naše grijeha, i ostavio nam je primjer da idemo stopama njegovim (usp. 1 Pt 2, 21). On hoće da se svi spasimo po njemu i da ga primamo čista srca i neokaljana tijela.«¹⁸ U ovoj tajni vjere sâm Gospodin ulazi u naš život žrtvujući se, čineći dobro, liječeći i posvećujući. To Božje djelovanje po sakramentu euharistije izraženo je u glavnim redcima *Prve opomene*: »Stoga presveto tijelo i krv Gospodnju prima onaj koji posjeduje duh Gospodnji što prebiva u svojim vjernicima. Svi drugi koji nemaju toga duha, a usuđuju se primiti ga, *osudu sebi jedu i piju*« (rr. 12–13). Riječ je o Duhu Svetomu, ljubavi koja ujedinjuje Oca i Sina u trojstvenom životu. Upravo je on Duh ljubavi koji živi i djeluje u nama. On čini mogućim i jedinstvo s Kristom i u njemu s Ocem,

¹⁷ II. Vatikanski sabor, »Konstitucija o svetoj liturgiji *Sacrosanctum concilium*«, br. 47.

¹⁸ »Pismo vjernicima II«, u: *Spisi sv. Oca Franje i sv. Majke Klare, Asižana*, rr. 11–14, str. 61–62.

jedinstvo koje se ostvaruje u euharistiji. Za nas se to jedinstvo sastoji u tome da ulazimo u božanski život pomoću Duha Svetoga, njegovom ljubavlju. On je dakle glavni i prvotni čimbenik, a ne mi. Puni njega i njegovom pomoći možemo primiti euharistiju.

Na taj nas način sv. Franjo uči za naš praktični život da sveta pričest, odnosno naše sjedinjenje s Kristom mora uvijek biti podržavano Božjom ljubavlju u Duhu Svetomu. Mora biti izraz naše autentične ljubavi koja je onda dokaz naše punine života u Duhu Svetomu. Znači, ljubav nije toliko osjećaj koliko 'postati jedno'. Ljubav se sastoji u tome da darujemo svu svoju životnu sigurnost Bogu, da se potpuno podvrgnemo Duhu Gospodnjem. To je onda ono pravo i potpuno predanje u Bogu, kako se to upravo ostvaruje u slavljenju žrtve Novoga saveza, a molimo i činimo da se to ostvari i u nama da bi Duh Gospodnji stanovao u nama kao svojim istinskim klanjateljima i da bi euharistijsko slavlje bilo plodonosno i tako postiglo svoj sakramentalni učinak.

Dakle, spasenjska žrtva euharistije istodobno je znak Očeve ljubavi prema nama te spomen-čin Isusove ljubavi za nas. Taj spomen-čin nije obična gesta kojom se nešto što se davno dogodilo sada priziva u sjećanje, nego znak istinskog uprisutnjenja Isusove jedincate i neponovljive žrtve te živog i osobnog sudjelovanja u Kristovoj ljubavi koju on neprestano očituje prema Ocu radi našega spasenja, dakle onda i prema nama, svojom mukom, smrću i uskrsnućem. Taj žrtveni karakter euharistije Franjo je na poseban način izrazio u svom *Tumačenju Očenaša*: »*Kruh naš svagdanji*, ljubljenoga Sina svoga, Gospodina našega Isusa Krista, *daj nam danas*: na spomen, na razumijevanje i na poštivanje ljubavi koju je pokazao prema nama i svega što je za nas rekao, učinio i pretrpio.«¹⁹

Iz svega rečenog slijedi da je za Franju življenje euharistije kao misterija otkupiteljske žrtve po kojem se Krist neprestano prinosi Ocu i ljudima poziv kršćanima da svakodnevno oblikuju svoj život kao prinos i dar Bogu i bližnjima. Drugim riječima, to znači da su kršćani pozvani »izaći« iz sebe, iz svog egoizma, napustiti traženje vlastite koristi, uspjeha i slave da bi se mogli prepustiti onome što Bog traži od njih, onome što se Bogu sviđa i što ga proslavlja, živeći poput Isusa, koji je uvijek tražio i ostvarivao Očevu volju (usp. Iv 5, 30). Kao što je čitavo Isusovo djelovanje bilo prožeto življenjem za druge i dostiglo svoj vrhunac u njegovoj smrti na križu za sve ljude, tako se i kršćansko sudjelovanje u slavljenju euharistijske žrtve treba prevesti u život za druge, u ljubavi i služenju. Na taj način kršćanin biva svjestan duhovne stvarnosti koju je doživio i istodobno postaje nositelj Isusova stila koji je, prema Lukinu evanđelju, upravo nakon ustanovljenja euharistije (Lk 22, 19–20), svoj život definirao kao služenje: »A ja sam posred vas kao onaj koji posluhuje« (Lk 22, 27).

¹⁹ »Tumačenje Očenaša«, u: *Spisi sv. Oca Franje i sv. Majke Klare, Asižana*, t. 6, str. 80.

Euharistija – sakrament »siromaštva« i poniznosti

Poseban aspekt euharistijske duhovnosti sv. Franje jest njegovo shvaćanje euharistije kao sakramenta »siromaštva« i poniznosti. Naime, ta vrlo važna crta Franjina razmatranja sakramenta euharistije s posebnim naglaskom na Kristovu tjelesnu i živu prisutnost među svojim vjernicima koji sudjeluju u liturgijskom slavlju, povezana je s prvom karakteristikom i zapravo se na njoj i temelji. Za asiškog Sveca jedan od najvažnijih aspekata Isusova utjelovljenja jest objava poniznosti, siromaštva, malenosti po uzoru na teološki sadržaj kristološkog pojma »kenoze« u Poslanici Filipljanima (2, 7) koji ističe Isusovu božansku »samoopljenu«. Prema Franji ovo Isusovo »svlačenje« i »razgolićavanje« jest izraz i dokaz Božje ljubavi koja se ostvaruje i konkretizira u Sinu njegovim utjelovljenjem kako bi mogao ostvariti što bolji i bliskiji odnos s ljudima.

Za Franju je sveta euharistija otajstvo Kristove prisutnosti u vremenu kojeg slavi Crkva, siromašni puk Božji, zajednica pokornika, čije je jedino bogatstvo Bog, njegova ljubav i njegovo obećanje vječnog života. U njoj je Isusova »kenoza« još dublja i radikalnija nego što je to bila u njegovoj ljudskoj uvjetovanosti.²⁰ Naime, jasno je da kruh i vino kao dva materijalna elementa imaju neusporedivo manju vrijednost s obzirom na ljudsku narav.

Službenici tog otajstva su jednostavni ljudi, često neuki i grešni. Po njima sâm Svevišnji ne samo da se dostoji biti prisutan, nego se izlaže riziku stavljajući se u njihove nečiste ruke i predajući se njihovoj grešnoj sklonosti. Stavljajući sve ove činjenice u svojim svakodnevnim razmatranjima euharistijskog otajstva, Franjo dolazi do shvaćanja da je ono zapravo mjesto, trenutak u kojem se Svevišnji Bog svaki dan ponizuje iz ljubavi: »Evo, danomice se ponizuje, kao kad je sišao s kraljevskih prijestolja u krilo Djevice; danomice dolazi k nama u poniznu obličju; danomice silazi iz krila Očeva na oltar po svećenikovim rukama« (rr. 16–19). Tako izlazi na vidjelo da je euharistija također misterij Božje poniznosti, siromaštva, skrovitosti i slabosti; otajstvo Boga koji se stavlja u ljudske ruke i tako se izlaže riziku da ne bude prepoznat, da bude zanemaren, čak da bude pogrđen na najsravniji način. Takvo shvaćanje euharistijskog otajstva kao Kristove uzvišene poniznosti i potpunog predanja, kojim je sam Franjo bio sasvim prožet i preobražen, vidljivo je i u njegovom *Pismu čitavom Redu*: »Neka čovjeka prođu trnci, nek se potrese cijeli svijet i neka nebo klikće kad je na oltaru u svećenikovim rukama *Krist, Sin Boga* živoga (Iv 11, 27)! O divne li veličine i zadržavajućeg udostojanja!

²⁰ »Ovu poniznost, ovo samouništenje, on vidi i u ‚Sakramentu Tijela Kristova‘. Ovdje se uzvišeni Gospodin, ponovno sjedeći na kraljevskom prijestolju s desne Ocu, ponizuje svakodnevno za naše spasenje kada silazi i uprisutnjuje među nama kao ‚Ponizni‘. On je svakodnevno iskazivanje i objavljivanje očinske ljubavi Božje prema nama kao put, istina i život, kada ‚iz krila Očeva silazi na oltar‘«; K. ESSER, *Opomene svetoga Franje*, Zagreb, 2004, str. 21–22.

O uzvišene li poniznosti! O ponizne li uzvišenosti, gdje se Gospodar svega, Bog i Sin Božji tako snizuje da se za naše spasenje sakriva pod neznatno obličje kruha! Pogledajte braćo, Božju poniznost *i pred njim srca izlijevajte* (Ps 61, 9). *Ponizite se* i vi, *da vas on uzvisi* (1 Pt 5, 6; Jak 5, 10). Ništa, dakle, svoga ne pridržite za sebe, da vas primi cijele onaj koji se vama cio predaje.«²¹

Kakvi su osjećaji prožimali Franju dok bi razmatrao srcem i očima Kristovu euharistijsku prisutnost i kakvim bi bio obuzet udivljenjem, a napose strahopoštovanjem gledajući svećenika koji bi držao u svojim rukama posvećenu hostiju, svjedoče nam redci iz njegovog *Pisma čitavom Redu* kad opominje svoju braću svećenike da budu čisti, neokaljani i da ne žude ni za čim drugim na svijetu, jer imaju pored sebe samoga Sina Božjega: »Čujte, braćo moja: Ako se Blažena Djevica časti, kako se i dostoji, jer ga je nosila u svojoj prečistoj utrobi; ako je blaženi Krstitelj uzdrhtao i nije se usudio dotaknuti sveto tjeme Gospodinovo; ako se časti grob u kojemu je neko vrijeme ležao, koliko mora biti svet, pravedan i dostojan onaj što onoga koji više neće umrijeti nego će vječno živjeti i biti proslavljen *i nad kojega se i anđeli žude nadвити*, dotiče svojim rukama, srcem i ustima blaguje i drugima pruža da ga blaguju! Ta gledajte, braćo svećenici, svoje dostojanstvo i budite sveti jer je on svet. I kao što je Gospodin Bog vas počastio iznad svih poradi ovoga otajstva, tako i vi njega ljubite, poštujte i častite više nego svi drugi. Velika je bijeda i sažaljenja vrijedna slabost imati njega tako nazočna i brinuti se za bilo što drugo na svijetu.«²² Ovaj tekst nam na vrlo jasan način pokazuje Franjinu uronjenost u otajstvo Kristove euharistijske prisutnosti, plod svakodnevnog razmatranja Isusova lica u posvećenoj hostiji, što dovodi asiškog sveca do spoznaje kako svaka ljudska briga i težnja za zemaljskim ostvarenjima postaju sporedni i nedostatni u usporedbi s bogatstvom koje se krije u susretu s Kristom prisutnim u sakramentu euharistije. To njegovo svakodnevno razmatranje najdubljeg smisla Kristova otajstva trajno prisutnog u euharistiji pomoglo je Franji u oblikovanju prije svega vlastitog stila života te je istodobno služilo kao jedinstveni model svima onima koji su ga slijedili.

Drugim riječima, diveći se Božjoj poniznosti, odnosno njegovoj neograničenoj ljubavi koja se u svoj svojoj uzvišenosti, nepristupačnosti i veličanstvu neprestano ponizuje i razvlašćuje, samo zato da bi se mogla u potpunosti darovati svima onima koji je žele primiti, zahtijeva od svih onih koji su dragovoljno prihvatili stil života asiškog sveca, ne samo moralnu raspoloživost i nutarnju otvorenost i poniznost srca za dostojno primanje te čiste i savršene Božje ljubavi, nego i njihovo vlastito razbaštinjenje putem radikalnog siromaštva, ne prisvajajući ništa za sebe. Za Franju dakle euharistijski život nije samo tek jedan od oblika kršćanske i franjevačke pobožnosti, nego upravo »ostvarenje Božjeg djela u svakodnevnom

²¹ »Pismo čitavom Redu«, u: *Spisi sv. Oca Franje i sv. Majke Klare, Asižana*, rr. 26–29, str. 73.

²² *Isto*, rr. 21–24, str. 73.

životu«²³; stvarnost s kojom se mora krijepti smisao specifičnog stila življenja i prepoznavati duhom temeljne sadržaje vjere koje treba svjedočiti u Crkvi i društvu u koje nas Gospodin šalje. Euharistija postaje škola u kojoj kršćanin uči biti učenik Krista »blaga i ponizna srca«, odnosno uči nadvladati oholost, žeđ za dominacijom, prvenstvom i čašću; uči služiti te nadasve, uči izgubiti vlastiti život darivajući sebe Bogu i braći ljudima.

Euharistija – simbol bratske ljubavi i zajedništva

Ova dimenzija euharistijskog iskustva sv. Franje Asiškog, kao stvarnog simbola bratskog jedinstva, ljubavi i zajedništva, temelji se na Kristovoj stalnoj prisutnosti među svojim vjernicima koja svoje središte ima u slavljenju euharistijskog otajstva gdje se Krist neprestano dariva svojim. Na taj način trebalo bi tumačiti zadnji redak kojim završava *Prva opomena*: »Na taj je način Bog nazočan među svojim vjernicima stalno, kako sam kaže: *Evo, ja sam s vama u sve dane – do svršetka svijeta* (Mt 28, 20)« (r. 22). Franjino iskustvo euharistije, kao simbola bratske ljubavi i zajedništva može se iščitati i iz njegovog propisa za slavljenje samo jedne dnevne mise u bratstvu, a koji je vrijedio i za ona bratstva u kojima je bilo prisutno više svećenika: »Zato upozoravam i potičem u Gospodinu da se u mjestima gdje braća borave dnevno slavi samo jedna misa po obredu svete Crkve. Ako u mjestu bude više svećenika, neka se jedan iz ljubavi zadovolji slušanjem slavlja drugoga svećenika; jer Gospodin Isus Krist ispunja i prisutne i odsutne koji su ga dostojni. On, premda se čini da je na mnogo mjesta, ipak ostaje nerazdijeljen i *ne pozna štete*, nego kao jedan djeluje svagdje kako mu se sviđa s Bogom Ocem i Duhom Svetim Tješiteljem u vjeke vjekova. Amen.«²⁴ Dakle, iako sveti Franjo stavlja euharistiju na prvo mjesto u svome shvaćanju pobožnosti, ovdje jasno proizlazi da je misa prvenstveno zajednička stvar te da svakodnevno osobno služenje mise nije za jednog svećenika veća duhovna vrijednost nego prisustvovati zajedničkoj misi koju služi drugi svećenik. Osobno služenje mise nije prema tome shvaćeno kao nenadomjestivo sredstvo svećenikova osobnog duhovnog napretka, kao da bi se iz samog celebriranja dobivala drukčija i veća milost negoli iz sudjelovanja u misi koju celebrira drugi svećenik. Drugi, posebni pokazatelj njegove potpune uronjenosti u euharistijsko otajstvo kao izvor bratskog zajedništva i služenja jest njegova gesta blagoslova i lomljenja kruha te čitanje izvještaja o Isusovoj posljednjoj večeri s učenicima iz Ivanova evanđelja (usp. Iv 13) u času bliske smrti.²⁵ Dijeleći svojoj ožalošćenoj braći blagoslovljeni

²³ G. IAMMARRONE, *La spiritualità francescana. Anima e contenuti fondamentali*, Messaggero, Padova, 1993., str. 94.

²⁴ »Pismo čitavom Redu«, u: *Spisi sv. Oca Franje i sv. Majke Klare, Asižana*, rr. 30–32, str. 74.

²⁵ »Dok su tako braća gorko naricala i netješljivo ga oplakivala, sveti je otac naredio da mu donesu kruh. Blagoslovio ga je i prelomio te je svakom pojedinom pružio komadić da pojede. Naredio je

kruh i slušajući Ivanov izvještaj o Isusovom pranju nogu, Franjo je i u posljednjim trenucima svoga zemaljskog života posvjedočio da mu je euharistija bila ne samo izvor na kojemu se svakodnevno napajala njegova vjera, nego i vrhunac kojemu je neprestano težio svim svojim bićem. Ponavljajući Isusovu gestu za vrijeme posljednje večere, Franjo je još jednom htio upozoriti svoju braću da niti jedna druga stvarnost ne može tako dobro označavati i učvrstiti bratsko zajedništvo kao što to može spasonosna snaga euharistijskog otajstva.

Zaključak

U *Prvoj opomeni sv. Franje* ističe se jasna teološka sinteza utemeljena na osobnoj kontemplaciji Kristove stvarne prisutnosti pod posvećenim prilikama euharistijskog kruha i vina te na svečevom žaru za bodrenjem i opominjanjem svoje braće koju je od Gospodina primio. To je važno istaknuti budući da je sveti Franjo bio čovjek iz naroda, a ne školovani teolog. Iako jezik kojim opisuje Kristovu euharistijsku prisutnost nije teološkog karaktera onog doba na način kakvim su se služili u visokim bogoslovnim učilištima, njegov pogled vjere je izrazito jasan, koristeći se liturgijski tradicionalnim jezikom izražavanja onoga doba. On ne poznaje razliku između euharistijskog slavljenja i pobožnosti euharistijskom sakramentu.²⁶ No, njegovo neprestano naglašavanje Kristove tjelesne prisutnosti u euharistiji daje naslutiti utjecaj nove terminologije, što je vidljivo u njegovoj *Oporuci* kada kaže: »Na ovome svijetu ne vidim ništa tjelesno od samoga svevišnjega Sina Božjega osim presvetog tijela i presvete krvi njegove«²⁷, gdje prilog »tjelesno« upućuje na Kristovu tjelesnu prisutnost u analogiji s njegovom povijesnom prisutnošću, suprotstavljajući se tako sumnjivom izričaju »duhovne« prisutnosti kojeg su isticali mnogi ondašnji duhovni pokreti i pojedinci. Za Franju je jasno da slavljenje euharistije stavlja svakoga kršćanina pred Krista, u njegovoj božanskoj i ljudskoj naravi i da ga poziva na susret u vjeri.

da se donese i Evandelistar i otvorio Evandjelje po Ivanu na onome mjestu koje počinje: „Uoči svetkovine Vazma’ itd. te zatražio da mu se čita. Obnavljao je uspomenu na onu presvetu večeru koju je Gospodin slavio posljednji puta sa svojim učenicima. Na časnu uspomenu svega toga sve je onako učinio da braći pokaže kakav osjećaj ljubavi ima prema njima«; T. ČELANSKI, *Životopis i čudesna sv. Franje Asiškog*, u prijevodu o. Damjana Damjanovića, Zagreb, 1977., II, 217, str. 178.

²⁶ Franjo živi na prijelazu dvaju različitih teoloških vidika sakramenta euharistije: u prvom tisućljeću kršćanstva euharistija se promatra kao *sakrament*, a kasnije kao dovršeni sakrament. Pod pojmom *sakrament* misli se na Isusovu ustanovu euharistije na posljednjoj večeri, na pravo tijelo i krv Kristovu pod prilikama kruha i vina, na posadašnjenje Kristove žrtve na križu, na pretvorbu, to jest na transupstancijaciju kruha i vina u tijelo i krv Kristovu, na blagovanje euharistije u pričesti (euharistijsko slavlje). Pod pojmom *dovršeni sakrament* misli se na trajanje sakramenta euharistije, na stvarnu prisutnost Krista u euharistiji i poslije ostvarene sakramentalne misne žrtve (pobožnost euharistijskom sakramentu).

²⁷ »Oporuka«, u: *Spisi sv. Oca Franje i sv. Majke Klare, Asižana*, r. 10, str. 149.

Druga važna odrednica njegova shvaćanja Kristove euharistijske prisutnosti jest Duh Sveti kao temeljni ključ razumijevanja i tumačenja cjelokupnog Kristova otajstva, kako u njegovoj povijesnoj zbilji tako i u sakramentalnoj. On nam dopušta intimno sudjelovanje u Kristovoj uzvišenoj žrtvi koja se uprisutnjuje na euharistijskom oltaru; Duh Gospodnji nam pomaže vidjeti Krista i prepoznati ga pod posvećenim prilikama kruha i vina; Duh Gospodnji nas uvodi u samu »tajnu vjere« i omogućuje ispravno prihvaćanje ponuđenog Kristova dara.

Franjo promatra u sakramentu euharistije središnju točku u kojoj se slijeva i sjedinjuje cjelokupno otajstvo vjere: od Presvetog Trojstva, Isusova utjelovljenja i njegove otkupiteljske žrtve sve do Kristove stvarne i osobne prisutnosti kojoj je svrha posvećenje pojedinca i izgradnja Crkve. To je moguće jedino očima vjere koja putem sakramentalnog znaka uvodi vjernike u prostor neposredne i žive Kristove ljubavi, koja ih sjedinjujući sa sobom istodobno preobražava. Stoga Rinaldo Falsini ističe da je upravo Franjina vjera u Krista glavno načelo koje u euharistiji sjedinjuje sve njezine trenutke i vidove te ne dopušta čisto objektivno i neosobno shvaćanje sakramentalnog djelovanja, nego ga uvijek usmjeruje na zajedništvo.²⁸

Na osnovi izvorne euharistijske duhovnosti svetoga Franje proizlazi na jasan način njegovo iskustvo Kristova otajstva, Boga i Crkve i istodobno vizija njegova zvanja kao originalnog i posebnog stila života unutar Crkve koje na vrlo značajan i vidljiv način svjedoči Kristovu stvarnu i osobnu prisutnost ne samo pod posvećenim prilikama kruha i vina, nego i u ljudskom društvu kao temeljnoj jezgri i središtu Božjeg stvaranja.

Najjednostavnije rečeno za Franju je euharistija objava Kristove vječne ljubavi koju nam je darovao u svom spasenjskom djelu: muci, smrti i slavnom uskrsnuću. Ta ljubav od Franje neprestano zahtijeva osobni odgovor u ljubavi. Na poniznost Božjeg Sina on uzvraća vlastitom poniznošću, na dar Kristova potpunog predanja, kako jednom zauvijek na križu tako sada u euharistiji, on uzvraća svojim predanjem. Potpuna uronjenost i ukorijenost Franjine osobnosti u euharistijsko otajstvo daje nam, na koncu, odgovor na pitanje zašto je njegova *Prva opomena*, ali i ostali njegovi spisi, istodobno tako jednostavna i tako duboka, kao što je to zamijetio i protestantski norveški pjesnik Bernt Lie kada se ovako izrazio o spisima sv. Franje: »Djela su Serafskog Asižanina poput izvora iz kojega bez kraja crpiš, a da nikad ne iscrpiš. Nikad nisam čitao ništa veličanstvenije niti išta uzvišenije od spisa tog siromašnog redovnika. Kakvim li je duhom ovaj čovjek morao biti obdaren!«²⁹

²⁸ Usp. R. FALSINI, »Eucaristia«, u *DF*, str. 542–547.

²⁹ »Predgovor K. Essera«, u: *Spisi sv. Oca Franje i sv. Majke Klare, Asižana*, str. 15.

Summary

*INTERPRETATION OF THE FIRST ADMONITION BY ST. FRANCIS OF ASSISI:
»ABOUT THE BODY OF THE LORD«*

This article interprets the First admonition by St. Francis of Assisi that talks about his understanding and perception of the Eucharistic sacrament. He gave an answer in his scriptures and with his life of the misuse of the Eucharist and the wrong interpretation by »Katari« and other wrong-believers emphasizing with his entire being that Christ is really present in the blessed bread and wine. The author gives the text right after the introduction, in Croatian as well as in the original Latin language. The article consists of two main parts. The first part deal with the analysis of text itself and is divided into four parts following the development of the main thought and based on the annex »unde« with which the other three parts begin. The second part is an interpretation of the context of the same text, presented in four main topics, i.e. four different aspects of the Eucharistic sacrament that are interacting.

Key words: Holy body and blood of the Lord, to see, to believe, the Eucharist, the Incarnation, redemption sacrifice, sacrament of the poverty and humility, the symbol of fraternal love and unity, Christ' real presence.